

Dr Balla Ferenc – Dr. Balla István I.m.

- ¹⁰ A. Sajti Enikő, a témát szintén feldolgozó, akadémiai doktori disszertációjának vitáján az egyik opponens feltette a kérést, hogy miért nem mond közelebbi adatot az áldozatok számáról. Az aspiráns közölte, hogy nincs támpont.
- ¹¹ Ezt fogadta el a magyar Országgyűlés is a későbbiekben említendő határozatában.
- ¹² A téma feltárására szólító közlemény 1990. április 20-án jelent meg a Magyar Szó című napilap utolsó oldalán. Ettől lehet számítani a nyilvános kutatást.
- ¹³ Rukavina rendeletének nagy része magyar fordításban olvasható: A megtorlás napjai 1719.
- ¹⁴ A. SAJTI ENIKŐ: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó.
- ¹⁵ A tanácskozás résztvevői Csorba Béla, Matuska Márton és Ribár Béla akadémikus személyében háromtagú bizottságot neveztek ki a Zárónyilatkozat végleges megfogalmazására, s felhatalmazták, hogy a dokumentumot eljuttassák a délvidéki és az anyaországi politikai pártok vezetőinek, a magyar államfő, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a délvidéki és az anyaországi egyházi vezetők címére. A bizottság lefordította szerb, angol, francia és német nyelvre, s a kötetbe szerkesztette, ezt azóta már eljuttatta több, megfelelőnek vélt személy és testület címére.

LATTENSTEIN DÁNIEL

A Vörös Hadsereg jelenléte Székesfehérváron és környékén (1944. december 2. – 1945 március 23.)

A civil lakosságon elkövetett erőszakos cselekmények

Harcok Székesfehérvárért és környékéért 1944 decemberében

Székesfehérvár környékén 1944. december 4-én kezdődtek meg a nagyobb katonai átcsoportosítások. A Fretter-Pico hadműveleti csoport alakulatait ekkor vonták össze a Margit-vonal védelmére, mely az Érd, Martonvásár, a Velencei-tó északkeleti része, Székesfehérvár, Balatonakarattya vonalon húzódott. Tényleges szárazföldi harcokról Fejér megyében december 2-ától beszélhetünk. (Az első légitámadás szeptember 19-én érte a várost). Vajta, a megye déli részén fekvő település volt az első, melyet elfoglaltak a szovjet csapatok.¹

1944. december 20-án reggel 8 óra 15 perckor a 4. szovjet gárdahadsereg csapásmérő egységei, Székesfehérvártól délre, egy 7 km-es szakaszon megkezdtek támadásukat a Margit-vonal ellen. December 21-én este az orosz csapatok már a város peremkerületeit birtokolták.² Ugyanakkor a 46. szovjet hadsereg révén a Velencei-tó térségében is heves támadások érték a német–magyar állásokat.

Székesfehérvár bevételéért december 22-én a reggeli órákban indult meg a fő támadás. Súlyos utcai harcok után, december 23-án hajnalban a német erők kiürítették Székesfehérvárt, s a várostól észak-északnyugatra kiépített állásaikba vonultak vissza.³ A német egységek kénytelenek voltak – a megye egész területén – visszavonulni, nyugatabbra elhelyezkedő védelmi állásaikba. 1944. december 27-től a szovjet támadás megállt. Ez időre Fejér megye teljes területe a szovjet hadsereg kezére került. A 4. szovjet gárdahadsereg nyugati szárnya, a Lepsény, Füle, Ősi, Jenő, Csór, Sárkeresztes terepszakaszon – Fejér megye nyugati közigazgatási határa mentén – megkezdte ideiglenes védelme kiépítését.⁴

A német hadvezetés ellentámadásokat indított az elvesztett területek visszafoglalására valamint Budapest felmentésére, „Konrád I” – 1945. január 1-jén –, illetve „Konrád II” – január 7-én – hadműveleti fedőnével.⁵

Stratégiaiilag nagyon fontos volt Székesfehérvár birtoklása.

Két sikertelen támadás után az áttörést az 1945. január 18-án hajnalban induló „Konrád III” hozta meg. A német páncélosok fő támadási iránya a Balaton és Csór között helyezkedett el. Már az első nap teljes szélességben áttörték a szovjet csapatok harcászati védelmét. Sikerült visszafoglalni Enyinget és térségét, s néhány kilométerre megközelítették Székesfehérvárt. Másnap, január 19-én egy támadó ék Dunapentelénél [ma Dunaújváros] elérte a Dunát, majd tűzharcba került a folyón át menekülő szovjet csapatokkal s a Dunai Flottilla egy ágyúnaszádjával.⁶

A támadás nem sokkal 19 óra után vehette kezdetét. A meginduló német–magyar csapatok a város széléig gyors ütemben támadtak, de itt a szovjet védelem egyre erősebb lett. Kegyetlen éjszakai helységarc bontakozott ki a várost védő 21. szovjet lövészhadtest és a 7. szovjet gépesített hadtest csapataival.⁷ Az egész éjszaka tartó súlyos harcok után reggel 8 órára a német–magyar csapatok lényegében visszafoglalták Székesfehérvárt. A város területén vívott tiszogató harcok azonban még nem értek véget. Mintegy 300 szovjet katona próbálta meg a kitörést kelet felé, de többségüket a német–magyar csapatok megsemmisítették. A hadifoglyok száma elérte a 800 főt.⁸ Szemtanúk szerint az orosz foglyok elszállításakor a lakosság a foglyokat rugdalta, leköpdöste.⁹

A bevonuló német–magyar csapatokat Székesfehérvár lakói a következőképpen fogadták: „A magyarok ujjongva vették körül a német katonákat. Különös az asszonyok és leányok öröme. Érthető ez, mert szörnyű gyötrődésen mentek át szegények. A női szemérmes lábbal taposva lépten-nyomon erőszakoskodtak velük ezek az ázsiai fenevadak... Érthető most örömük! És nem csodálkozom azon, ha a bevonuló magyar és német katonáknak a nyakába ugrott itt is, ott is egy-egy nő és hálásan megcsókolta. Szörnyű nyomás alól szabadultak fel.”¹⁰

Székesfehérváron a harcokban jeleskedő, ám jelentős veszteségeket is szenvedett magyar Ney-féle SS-harccsoport és a 20. magyar gyaloghadosztály három zászlóalja maradt néhány kisebb német egységgel. A front nem távolodott el messze a várostól, lényegében az öreghegyi szőlőkben húzódott az arcvonál. Január 22-én az esti órákra a visszavonuló szovjet csapatok a város közelében, Zámoly, Csala, Pákozd terepszakaszon építettek ki védelmi vonalat.¹¹

Jellemző az akkori helyzetre Bory Jenő székesfehérvári lakos elbeszélése: A vár [ma az Öreghegy nevű városrészben található ún. Bory-vár] egyik tornyában német megfigyelőt vett észre, aki teát kért a konyhába. Ennek távozása után szovjet megfigyelő érkezett, akit ugyancsak megkínáltak teával. A szovjet katona egy másik toronyba sietett feladatát ellátni anélkül, hogy egymásról tudtak volna.¹²

Magyarország és a Vörös Hadsereg

A Vörös Hadsereg Magyarországgal hadban álló országgént, tehát ellenséggént érkezett hazánkba. Egy háborúban az idegen hadseregek megjelenésével együtt járnak a kegyetlenkedések, pusztítások. Ez a felsőbb vezetés érdeke is, hiszen az elrettentést szolgálja. A szovjet hadseregnél ázsiai mintára ez még inkább pusztítóbb erővel tört a felszínre. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a szovjet katonák zömének konkrét élményei voltak hazájuk német–magyar megszállásáról, s az ebből eredeztethető bosszúvágy is a pusztítás forrása lehetett. Ez azonban csak részben szolgálhat magyarázatul az elkövetett jogtalanságokra. Bizonyítja ezt a szövetséges lengyel, cseh és jugoszláv területeken elkövetett hasonló esetek.¹³

A Magyarországon és egyúttal Székesfehérváron történt kilengések nem voltak egyedülállóak a háború folyamán. Természetesen össze sem hasonlíthatók azokkal a büntettekkel, melyeket az Einsatzgruppék alakulatai követtek el a Szovjetunióban vagy a szovjet katonák Kelet-Poroszországban.¹⁴

Frontvonalban

Magyarország területén különböző intenzitással folytak harci események a II. világháború során. Valahol pár napig, míg máshol hónapokig kellett szembenézni a háború borzalmaival. Székesfehérvár és környékének pusztulása országosan ismert volt. A pusztítás mértékét több tényező is befolyásolta.

Meghatározó, hogy a település környékén milyen súlyos frontharcok bontakoztak ki s milyen veszteségek árán foglalták el. A legveszélyesebb a frontvonalban lévő civil lakosság helyzete volt. Fejér megyében december 2-tól március végéig folyamatos harcokról beszélhetünk. A legtöbb település többször is gazdát cserélt pl.: Aba öt, Sárkeresztes tizenhat alkalommal.¹⁵ Székesfehérvár visszafoglalása után is csak pár kilométerre távolodott el a front az Öreghegy nevű városrésztől.

Nem elhanyagolható az sem, hogy Székesfehérvár lakosai a többszöri kitelepítési felhívás ellenére sem hagyták el a várost, ahogy a köztisztviselők egy része, Kerekes Lajos polgármester, Shvoy Lajos püspök s negyven csendőr sem. A város visszafoglalása után, az ismét működő Nemzeti Számonkérő Szék a püspököt és a polgármestert is letartóztatta.¹⁶ Bejczy Gyula püspöki titkár naplójában ez olvasható: „A további beszélgetés kapcsán úgy nyilatkozott [Pintér József] főispán úr, hogy a püspök urat és a papságot terheli a felelősség azért, hogy a közigazgatás hiába kísérletezett a kiűréssel. A lakosság látva, hogy a papság nem mozog, helyben maradt. Így lett aztán olyan magas a megbecstelenített és megfertőzött nőknek a száma.”¹⁷

A nyilas propaganda ellenére illetve annak túlzása és hazugnak tartása miatt a lakosság nem félt annyira az orosz megszállástól. Általánosan elterjedt nézet volt, hogy „majd csak megleszünk valahogy, ha bejön az orosz, hiszen nem is olyan rossz emberek azok”,¹⁸ 1945. januárjára ez a nézet teljesen megváltozott. A város visszafoglalása után készített jelentések egyikében ez olvasható: „Székesfehérváron a hangulat a megszállás előtt nagyon vegyes volt és többen hangoztatták, hogy nem is lehet a szovjet olyan rossz. Most ezeknek a csalódása a legnagyobb. A nézetük a jövőre vonatkozólag teljesen megváltozott... A lakosság hangulata nyomott és az arcukon az átélt borzalmak jelei látszanak.”¹⁹

Képek az átmenetileg felszabadult városból

A Székesfehérvár és környékének története egyedinek mondható, hiszen kevés olyan település van Magyarországon melyet egy hónapos megszállás után ideiglenesen újra német-magyar csapatok birtokoltak. 1945. január 24-től újra működött a rendőrség Fejér ezredes vezetésével, mely a felszabadulás után a város rendjét ismét a kezébe vette. A rendőrséggel egy időben a városba küldött detektívek is megkezdtek munkájukat, s információkat gyűjtöttek a szovjet megszállást átélte lakosságtól.²⁰ Az általuk a magyar királyi rendőrség politikai rendészeti osztályának készített jelentések híven tükrözik Székesfehérvár helyzetét mint ostromlott és visszafoglalt város képét: „Az épületek egy része megrongálódott, de többnyire lakható állapotban van. A fehérváriak becslése szerint átlag 3000 lakás semmisült meg és kb. ugyanannyi család maradt ruha nélkül A lakosság félve gondol arra az eshetőségre, hogy a szovjet csapatok újból betörhetnek a város területére. A Nyilaskeresztes Párt emberei kezdenek visszatérni a városba. A párttal szimpatizálók tábora az utóbbi események hatása alatt óriásit növekedett. A lakosság úgy a német, mint a magyar katonaságnak mindent megad, ami tőle telhető... A szovjet hullák eltakarítása megtörtént. A város kezdi visszanyerni a rendes megszokott életét. Élelmezés terén viszont azonnali segítségre szorul, mivel a lakoságnak nincs semmije, és a szovjet megszállás 30 napja alatt semmiféle élelmet nem kapott.”²¹

A szovjet megszállás alól való felszabadulás boldogsággal töltötte el a város polgárait. Ekkor még nem sejtette senki, hogy mit hoz a jövő. Mindenki bízott benne, hogy nem kell még egyszer átélnie egy megszállás borzalmait. A város fellélegzését jól tükrözi Bejczy Gyula naplórészlete: „A város képe egészen megváltozott. Tele vannak az utcák járókelőkkel. Örül mindenki a felszabadulásnak, csak azért aggódunk, esetleg nem lesz állandójellegű ez a felszabadulás. A magam részéről nem jó sejtéseim vannak. Nagy kérdőjel a sorsunk. Egy második megszállás bizonyára több kegyetlenséggel és szenvedéssel járna, pedig az első alkalommal is kijutott belőle.”²²

A lelkesedés mindenkire kihatott. A január végi sikerek bizakodásra adtak okot a magyar honvédség számára is, a teljes felszabadulás reményét illetően. A város visszafoglalásában aktívan részt vevő magyar alakulatok saját szemükkel győződhetek meg a szovjetek pusztításáról. A látottak csak fokozták a harci kedvet s a küzdeni akarást. „A lakosság elbeszélése szerint a magyar csapatok még a német harci készséget is felülmúlják helyenként.”²³

A visszafoglalt területek katonai parancsnokságán sorra jelentkeznek az önkéntesek és a volt katonaszökevények, mert harcolni szeretnének az elnyomó szovjet hadsereg ellen. Motivációjukról és harci kedvükről a következőket jegyezte fel M. J. fehérvári postafőtiszt: „Biztos tudomásom van róla, hogy Fehérvárott 5200 férfi jelentkezett a felszabaduláskor azonnali frontszolgálatra [más forrásban 4000 főt említenek]²⁴, de az ezredesek elutasították őket, hogy nincs fegyver, ők nem tudnak semmit tenni. Az a legjobb katona, aki bosszúból akar harcolni, az ilyeneket nem szabad elutasítani.”²⁵

A kezdeti bizakodás után azonban mindenkinek rá kellett jönnie, hogy a háborúnak még nincs vége. A front január végére ismét a város határába érkezett. Az újbóli orosz megszállás borzalmaival számolva napról napra nőtt a kitelepülésre jelentkezők száma. „Január 28. vasárnap. Fehérvárról rengeteg nép menekül. Tanácsot kérnek, de ki merne ma tanácsot adni. Melyik okosabb megoldás? Maradni vagy elmenni? Ki tudja?”²⁶ A város a teljes káosz, félelem és rettegés képét mutathatta. Menekülés a bizonytalanba vagy maradni, s szembenézni az orosz megszállók bosszújával, ami a város ismételt bevételével járna. A lakosok elbeszélései

jól tükrözik kétségbeesett helyzetüket: „Egy esetleges újabb megszállás borzalmait tovább elviselni nem bírná”²⁷ „Inkább öngyilkosok lesznek, de egy percig sem hajlandók tovább orosz megszállás alatt élni”²⁸ „Január 31. szerda. A lakosság menekülése pánikszerű. A front egészen visszacsúszott a város határába.”²⁹

A menekülést nagyban gátolta, hogy a front közeledtével a városból kivezető utakat erős tüzéségi tűz alatt tartották az orosz csapatok, s ezért a városból való kijutás, illetve bejutás szinte lehetetlen feladat volt. A másik problémát a kitelepülésre várók nagy száma jelentette, akik elszállítására egyszerűen nem állt rendelkezésre elegendő szállítóeszköz.

„Székesfehérvárott értesülesem szerint mintegy 17-20 ezer ember maradt vissza [a város lakossága 50 ezer fő lehetett decemberben]³⁰, akik az időközben bekövetkezett orosz hadműveletek következtében a városból kijönni szállítótér hiányában, valamint az orosz tüzéség aktivitása miatt kijönni nem tudnak.”³¹

A decemberi megszállás és az azt követő 30 nap borzalmait nem sújtottak mindenkit egyformán. A detektívek a következőket jegyezték fel a menekülőkről:

„A menekültek között akadnak egyesek, akik tudatosan vagy tudat nélkül a szovjet megszállás alatt átélt borzalmakat lekicsinyítve adják tovább és többen jóindulatú népek tartják őket... A menekülő lakosság úgy ruhával, mint élelemmel, – kevés kivétellel – el van látva.”³²

Általánosságban azonban az volt a vélemény, hogy a propaganda által közölt hírek csak töredékei az átélt borzalmaknak.

Székesfehérvár a szovjet megszállás egy hónapja alatt (1944. december 23.– 1945. január 22.)

A menekülők tömegének pánikhangulatát csak az egy hónapos megszállás eseményeinek megismerésével érthetjük meg. Székesfehérvár bevételéért három napos szabad rablás járt a győzelem örömeire.³³ A szabad rablásba beletartozott a lakosság elhurcolása, megerősökölése, dolgoztatása valamint kifosztása.

KÖZMUNKA

A lakosságot gyakran kötelezték közmunkára. „A városi hatóság, bizonyára az orosz katonai parancsnokság intézkedése folytán, rendeletet adott ki, hogy minden leány és asszony 16 évtől 50-ig és a férfiak 16 évtől 60-ig kötelesek részt venni a köz munkákban.”³⁴ – jegyezte le naplójában Bejczy Gyula. A nők esetében az alsó korhatárt később 18 évre emelték. Ennek megfelelően a szovjet csapatok a város lakosságát különböző katonai jellegű feladatok elvégzésére vezényelték ki a frontra. A munka éjjel-nappal tartott megszakítás nélkül. Polcz Alaine, aki a háború borzalmait Fejér megyében élte át, a következőket írta könyvében: „Néha lövészárkot ásni vittek az oroszok, s az pokoli volt, csákányozni a fagyott földet, állandó becsapódások között. De enni kaptunk tőlük.”³⁵

Az egyik jegyzőkönyvben ez olvasható: „Úgy a város, mint a többi helységben talált lakosságot munkára vitték, ahol elég tápláló ételt kaptak, de csak egyszer naponta és annak elfogyasztásához semmiféle evőeszközt nem volt szabad használniuk.”³⁶

Gyakori eset volt, hogy az utcán a járókelők közül fogdosták össze a robotosokat. Egy visszaemlékező édesapját orosz katonák állították meg igazoltatásra, majd elvették csizmáját s egy katonai gumicsizmát kapott helyette. Mivel ezt szóvá tette, elvezették sáncására. Egy hétig nem tudtak róla semmit. Mire megtalálták, már igen rossz állapotban volt. Lábai teljesen elfagytak. Felmentésének kikönyörgése után, sikerült eljutniuk a Szent György Kórházba, ahol meg is operálták.³⁷

A püspöki palota lakói is eleget kívántak tenni a hatóságok felszólításának, már csak a civilek bátorítása végett is. Az orosz katonák „jóindulata” azonban több esetben is megkímélte a papokat ettől. Németh László püspöki levéltáros visszaemlékezése egy esetre: „Be is álltunk szerszámokkal a „robotyira” [munka, közmunka, oroszul] induló férfiak sorába. Kihajtottak bennünket a repülőtérré... De csakhamar megjelent egy kis fiatal tiszt és kezdett velünk nemzetközi nyelven, kézzel-lábbal társalogni. Reverendánkról könnyen rájött mesterségünkre. Megütkezve kérdezte miért jöttünk ki robotra.

– Mivel kirendeltek bennünket.

Fülembe cseng a szava:

– Magyaroszi pópá nye robotyi, Magyaroszi pópá spacíren, sláfen! [Magyar pap nem dolgozik, magyar pap sétál és alszik – orosz, német keverék.] – De mi ki akartunk tartani, amíg a többieket is el nem engedik. De nem sokáig maradhattunk, mert ellenőrző tiszték érkeztek a helyszínre és a kis tisztecske felénk mutogatva jelentett feljebbvalóinak. Majd hozzánk jött és hazaparancsolt bennünket »sétálni és aludni.«³⁸

A munka elvégzése után gyakran megtörtént, hogy a nők közül 20-30-as csoportokat válogattak ki, akiket a frontkatonák szállására hajtottak, majd ott megerőszakoltak. Valakit csak több nap után engedtek haza borzalmas állapotban. Az egyik jelentésben ez olvasható: „A lakosságot napról napra közmunkára rendelték be, melynek során előfordult, hogy a közmunka elvégzésével a nőket pajtába terelték be, és a frontról kivont orosz zászlóaljat engedtek be hozzájuk, akik a nőket megbecselenítették.”³⁹

Az esetek tömeges méreteit jelzik a székesfehérvári püspökségre érkező folyamatos panaszok: „Tíz óra tájban két asszony kereste fel püspök urat. Panaszolták, hogy tegnap munkán voltak... és többjükön erőszakot követtek el az orosz katonák. Közbenjárást kérnek az orosz parancsnokságnál. Egyébként bejelentik, hogy ilyen körülmények között nem hajlandók munkára menni, inkább lőjék őket agyon.” Egy másik esetben: „Hét asszony illetve leány jelent meg, és a püspök úrral óhajtottak beszélni. Panaszolták, hogy közmunkára nem hajlandók menni, még ha agyonlövik is őket, mert a munkára való hívogatás az oroszok részéről csak törbecsalás akar lenni. Erőszakoskodnak velük a katonák.”⁴⁰ A püspökség panaszt tett a városparancsnokságon az esetekkel kapcsolatban, ahol elnézést kértek a történetekért, és megígérték, hogy női munkaerőt csak nappali feladatokra fognak igénybe venni és akkor is csak felügyelet mellett.⁴¹

RABLÁSOK ÉS FOSZTOGATÁSOK

A megszállás harminc napja alatt a már részben kifosztott várost teljesen kirabolták. Mindennaposak voltak a rablások, fosztogatások. A városból küldött jelentések érzékletes képet festenek a megszállókról: „Az orosz csapatok bevonulásuk után, a lakosság arany, ezüst értékeit, pénzét élelmiszerét, ruhaneműit, különösen csizmáit erőszakkal elszedték. Amit el

nem vittek, azokat szándékosan megrongálták, szétdobálták, tönkretették. Ezen eljárásuk közben nem tettek különbséget a lakosság legszegényebb és jobb módú rétegei között, úgy-hogy a rablások következtében a lakosság legszegényebb rétegei is meggyűlölték az orosz uralmat. A színház épületét, a Hungária kávéházat, több más nagyobb és kisebb házakat szándékosan minden ok nélkül csupán vandál kedvtelésből felgyújtottak.”⁴²

„A szovjet bevonulása után először a házakban órát, ékszert, keménykalapot, cilindert, sétapálcát, sztaniolpapírokat és más csecse-becséket vitt el. Egy hónapi ott tartózkodásuk alatt anyagilag igen nagy kárt okoztak Székesfehérvár lakosainak, nem annyira a tárgyak elvitelével, mint inkább azok megsemmisítésével... Több helyen előfordult, hogy magyar nők szoros barátságot kötöttek a szovjet katonákkal és ezekhez a nőkhez úgy élelmet, mint más tárgyakat tömegével hoztak a szovjet katonák. Ez leginkább akkor lett nyilvánvaló, amikor... kihirdették, hogy mindenki akinek idegen holmi van a tulajdonában, vigye vissza a gyűjtőhelyre... A szovjet hadsereg felszerelése és ruházata teljesen kifogástalan. Kiküldött detektívként a szovjet hullákon csak bakancsot és csizmát látott, melyek magyar eredetűek voltak, de felsőruházatuk majdnem kivétel nélkül szovjet eredetű volt... Órákat, tükröket, és átlag minden fényes tárgyat nagy szeretettel gyűjtenek, a gyűjtött holmik értékét nem ismerik... Értékesük a kiküldött detektívek értesülése szerint teljesen vademberi volt. Evőeszközt nem használtak, az edényeket, konyhafelszerelést, mint teljesen felesleges holmikat összetörték és szétdobálták.”⁴³ „Főleg a bort, csirkét és a nőt követelik. A lakásban összeszedtek minden ékszert, élelmet és órát, leszedték az ujjajokról a gyűrűt. Mindent felfaltak, ami élelem a lakásban volt...”⁴⁴

A megszállás ideje alatt nemcsak a szovjet csapatok garázdálkodása keserítette meg a lakosok mindennapjait. „A polgári csőcselék fosztogatása az oroszokét is felülmúlta.”⁴⁵ Jelentések szerint a város cigányai az oroszok nagy segítségére voltak helyismeretüknek köszönhetően, de aktívan részt vettek a megszállókkal együtt a rablásokban, fosztogatásokban is. A visszafoglalást megelőzően az orosz csapatokkal együtt elmenekültek a városból. Ugyancsak távoztak mindazok, akik a megszállás ideje alatt fontosabb tisztséget töltöttek be.⁴⁶ A jelentéseket alátámasztja az a miniszteri rendelet, mely a cigányság által elkövetett bűncselekmények felderítését, valamint a tettesek megbüntetését szorgalmazza. Ezen kívül felszólít, hogy „az ellenség előretörése esetén a veszélyeztetett, lakott helyeken található cigányokkal szemben a szükséges óvintézkedéseket úgy tegye meg, hogy esetleges ellenséges megszállás alkalmával a cigányok a megszálló csapatokkal együtt ne működhessenek.”⁴⁷ A Székesfehérváron működő Nemzeti Számonkérő Szék csendőrei a tisztogató akciók során, február 13-án a városi cigánytelepet általános razziák és ellenőrzések után teljes egészében felszámolták. Mindenkit teherautókra tuszkoltak, és Várpalotára szállítottak, majd az ottani cigányokkal egyetemben többségüket kivégezték. A német katonai hatóságok nem avatkoztak be a Nemzeti Számonkérő Szék vizsgálataiba.⁴⁸

ERŐSZAKOSKODÁSOK

Székesfehérváron a jogtalanságok egész sorát követték el a megszálló szovjet csapatok. A fosztogatások, erőszakoskodások a lakosság teljes kiszolgáltatottságát jelentették. Az ostrom alatt is hasonlóan életveszélyben voltak, de a felszabadulással kialakult jog- és létbizonytalanság még súlyosabb volt. A kilengések mértéke a városon belül is eltérő volt. Székesfehérvár

külterületén található Öreghegyi-szőlők városrész, a senki földje volt két hónapon keresztül. [A ma is létező Fiskális úton húzódtott a frontvonal.]⁴⁹ Bányóczy István így emlékszik vissza az eseményekre: „Az volt a tragédia, hogy a jelenlegi belvárosból nagyon sokan éppen azért húzódtak ki az Öreghegyre, mert úgy hitték jobban megúszhatják a bombázásokat és a bevonulást. A boros pincékben azonban az oroszok bőven ráítottak arra, amit osztottak nekik a roham előtt... Abban az időben háromszáz körül volt azoknak a száma, akik [Öreghegyen] elpusztultak a felszabadulás első napjaiban...”⁵⁰

A Felsővárosban lakók sem jártak sokkal jobban, az itt lakókat a városrészt ért sorozatos belövések miatt áttelepítették a belváros pincéibe. A szabad rablás idején a nők felkutatására, hajtóvadászatokat rendeztek a városban. A pincék átfésülése során a nőket nem vitték azonnal magukkal, csak a házakat jelölték meg, ahová éjszaka tértek vissza s hurcolták el őket. A különféle visszaemlékezésekből és jelentésekből elborzasztó és gyakran hihetetlen adatokat tudhatunk meg: „A város [női] lakosságának kb. 60%-át erőszakkal megbecstelenítették. Többeket, akik ellenálltak, agyonlőttek. Voltak esetek, mikor 20-30 orosz katona egymásután becstelenített meg egy-egy nőt. Többen szereztek ennek következtében betegséget, míg egyesek meg is haltak...”⁵¹

„A nők megbecstelenítése általános tünet... A kapott értesülések szerint jól fejlett 10-12 éves lányokról kezdve 70 éves nőig nem válogatnak a nők között. [Nem egy eset utal rá, hogy 90 év fölül is kitolhatjuk a felső korhatárt.]⁵² A vérző nőt, vagy akár a haldokló nőt sem kímélik... Több olyan nőt kérdezett ki kiküldött detektívünk, akik beismerik, hogy erőszakot követtek el rajtuk, úgy a,ok is, mint az orvosok azt állítják, hogy a szovjet katonák mind túlságosan erősek, és így a nőt felvérzik, és azonkívül erős roncsolásokat visznek véghez rajtuk. A szovjet katona, ha vérezni látja a nőt, akkor megvadul, képes még utána 2-3 személy is erőszakot venni, amiből több halálos elvérzés is származott.”⁵³

„Egybehangzó vallomások szerint az orosz katonaság a megszállás ideje alatt az erőszakoskodások végtelen sorozatát követte el. Különösen nagy mértéket öltött ez a nőkkel szemben, akik közül igen sokat megbecstelenítettek, melynek során egyeseket az ájulásig kínoztak. Beszélgetést folytattam egy apával, akinek 14 éves lányát hat orosz becstelenítette meg.”⁵⁴

Előfordultak olyan esetek is, mikor a Vörös Hadseregben vagy az orosz rendőrségnél szolgáló orosz nők követtek el nemi erőszakot magyar férfiakon. Az elkövetett nemi erőszakok az egyéni visszaemlékezésre alapszanak, más források nem erősítik meg őket.⁵⁵

A nők megbecstelenítése az őskor háborúi óta létező jelenség. A háborúk során mindig fegyverként vetették be a nemi erőszakot. A nőt a nemi erőszak útján az ellenség mint a szemben álló katona tulajdonát veszi a maga birtokába. A háborúban a nő szintúgy stratégiai tárggyá válik. Így a megerőszakolásokkal tudat alatt is egymás tulajdonát rombolják a szemben álló felek. Az esetleges teherbe ejtés, csak fokozza a győzelmet és így a szenvedést a másik félnek.⁵⁶

A megerőszakolásokra csak részben adhat magyarázatot, hogy a katonák szexuális igényeiket akarták kielégíteni. Inkább a győzelemért járó zsákmány szerepét töltötték be az áldozatok. Az események általában olyan körülmények között zajlottak le, melyek az intimítást szinte teljesen nélkülözték.

Polcz Alaine személyes élményeiből győződhetünk meg a fenti állítás valóságáról: „Bejött három orosz, azt mondták románul, hogy menjek velük. Tudtam pontosan, hogy mit akarnak... Hátravittek a konyhába, és úgy vágtak a földhöz – valószínűleg megint védekezni

akartam vagy támadni –, hogy a fejem belevágódott a szemetesláda sarkába... Elvesztettem az eszméletemet. Az esperes nagy belső szobájában tértem magamhoz. Az üvegek kitörték, az ablakok bedeszkázva, az ágyban nem volt semmi, csak a csupasz deszkák, azon feküdtem. Az egyik orosz volt rajtam... A tudatommal nem tért vissza a testérzékelésem, mintha megdermedtem vagy kihűltem volna. Az ablaktalan, fűtetlen szobában, meztelen alsótesttel fázhattam is. Nem tudom, még hány orosz ment át rajtam azután, azt sem, hogy azelőtt mennyi. Mikor hajnalodott, otthagytak. Fölkeltem, nagyon nehezen tudtam mozogni. Fájt a fejem, az egész testem. Erősen véreztem. Nem azt éreztem, hogy megerőszakoltak, hanem azt, hogy testileg bántalmaztak. Ennek semmi köze nem volt az öleléshez, sem a szexushoz. Semmihez sem volt köze. Egyszerűen – most jövök rá, ahogy írom, hogy a szó pontos: – erőszak. Az volt.”⁵⁷

Az erőszakolások borzalmas higiéniai állapotok között történhettek. Az áldozatok zöme már hetek óta nem tudott tisztálkodni. A front alatt semmi lehetőségük nem volt rá. Nem működött a víz- és villanyszolgáltatás. A víz még inni sem volt elég, nemhogy mosakodásra.

Polcz Alaine írja: „Titokban a hóban próbáltunk mosdani...Eleinte beszéltünk róla, hogy bűdös a szánk, mert nem tudunk fogat mosni. Aztán ilyesmi nem jutott már eszünkbe, nem is éreztük. A mosakodás hiányát sem.”⁵⁸

Az erőszakoskodók gyakran még arra sem voltak tekintettel, hogy elvigyék áldozataikat az óvóhelyekről, hanem ott a pincékben hozzátartozóik, gyerekek, mindenki illetve a sorukra váró katonák tucatjai jelenlétében becsstelenítették meg a nőket korra való tekintet nélkül.

Az egyik eset jól tükrözi az elfelejthetetlen brutalitást: egy este négy orosz katona rontott le az egyik pincébe, s azonnal rávetették magukat az egyik lányra. A pincében lévők a lány segítségére siettek, de az egyik katona géppisztolyával megálljt parancsolt. A lány sorsa beteljesedett. Ott mindenki előtt. Szülei előtt erőszakolták meg. Mikor a negyedik is befejezte, az első újrakezdte... Majd otthagyták a féláljult lányt a vérben fekvé. Életét egy fogoly német orvos mentette meg. A lánynak ezek után nem lehetett gyermeke. Másnap édesapja a tűzvonalak felől jövő, szovjet halottakat szállító kocsit látott az éjszakai harcok termésével. A halottak között felismerte az egyik tegnapi erőszakoskodót. Még egyszer látta lánya vérét a szovjet nadrágján.⁵⁹

Az intimitás és egyáltalán e borzalmak tárgyalásánál meg kell említeni, hogy az erőszakoskodók általában nem egyedül követték el tetteiket. Ilyenkor a személyenként kiosztott – gyakran órával mért – egy-két percben aligha lelhatték nemi örömeiket. Polcz Alaine írja: „Egy másik éjszaka egész csapat ütött rajtunk, akkor a földre fektettek, sötét és hideg volt, lőttek. A következő kép maradt meg bennem: guggolva körbevesz nyolc-tíz orosz katona, hol egyik fekszik rám, hol másik. Megszabták az időt, hogy egynek mennyi jut. Nézték egy karórát. Időnként gyufaszálal gyújtottak, az egyiknek öngyújtója is volt, mérték az időt. Sürgették egymást...”⁶⁰ Ilyen körülmények között elképzelhetetlen az egyén öröme, csakis a vesztes teljes megalázása lehetett az elégtétel.

A megbecsztelenítést, különböző módszerekkel próbálták a nők elkerülni. Mindenki idősebbnek próbálta mutatni magát. Igyekeztek legrosszabb ruháikat hordani. Arcukat hamuval, sárral összekenték, betegségeket színleltek. Előfordult, hogy valaki trágyával kenté össze magát, hogy elkerülje a zaklatásokat. Sok esetben azonban ez sem segített.⁶¹ Az erőszakoskodások ellen valójában szinte lehetetlen volt védekezni. Ellenállni senki sem mert, legkevésbé a férfiak. A legtöbb helyen a nők védelmében fellépő férfiakat, vagy leányaikat

védő anyákat a katonák a helyszínen kivégezték. A fegyveres ellenállás csak rövidtávon lehetett hatásos. Az önvédelmet a szovjetek nem ismerték el.⁶² Csak az óvóhely lakóinak összefogása és határozott fellépése volt, lehetett az egyetlen védekezés az erőszakoskodók ellen. Azonban előfordult, hogy a félelem erősebb volt az ösztönös segítségnyújtásnál. Több helyen megtörtént, hogy mikor az oroszok nőket követeltek, a pincében lévő anyák mentek fel – elkerülve ezzel az óvóhely tüzetes átkutatását – s áldozták magukat lányaik tisztességéért.

Interjúalanyom, aki az orosz megszállást Székesfehérváron élte át, a következőket adta elő: a pincében tartózkodó kétgyermekes anyja, hogy a kutatást elkerüljék, önként felment, ha oroszok érkeztek, így mentve meg 13 és 15 éves lányait. Állítólag rosszullétet s ájulást színlelve sokszor megmenekült... A front után mindenki tudta, hogy kivel mi történt, de senki nem beszélt róla.⁶³

Az orosz csapatok polgári lakossággal szembeni brutális viselkedése ellen egyre több küldöttség tiltakozott a város egyik katonai vezetőjénél, Zaharkinnál, hogy szüntesse meg a fosztogatásokat, erőszakoskodásokat. Székesfehérvár utcáin meg is jelent egy hirdetés Zaharkin aláírásával, azonban a borzalmak tovább folytatódtak. Sőt Zaharkint is eltávolították posztjáról.⁶⁴

Azonban általában a szovjet rendfenntartó erők szigorúan jártak el, ha sikerült elfogniuk a bűnösöket. A helyszínen agyonlőtték azokat, akikről bebizonyosodott a fosztogatás, rablás, erőszakoskodás, akkor is, ha szovjet katonák voltak. Polcz Elaine írja egy esettel kapcsolatban: „Ott állt felállítva egy sor katona, meg kellett mutatnom, ki az, aki megerőszakolt.”⁶⁵

Reprezentatív adatként szolgál, hogy Csepel városparancsnoksága arra hivatkozva, hogy idejét hasznosabban kívánja felhasználni, mintsem ezekkel az ügyekkel foglalkozzon, kérte, hogy saját hatáskörében vonhassa felelőségre azokat, akikről bebizonyosodik, hogy rágalmazták a Vörös Hadsereget. Az engedélyt megkapták, a panaszok ezután csodálatos módon meg is szűntek.⁶⁶

Székesfehérvár majd négy hónapig volt frontvonalban. Ezalatt az élelmezés szinte megoldhatatlan feladat volt. A városba élelmiszert, iparcikket behozni nem lehetett, de nem is akadt vállalkozó arra, hogy a szállítást elvégezze. Az emberek csak elraktározott, illetve megmaradt javaikra számíthattak, központi segítségre nem.⁶⁷ A peremkerületekben és vidéken jól felkészültek a frontra, azonban a katonai hadtápok természetesnek vették, hogy készleteiket a lakosságtól begyűjtött élelmiszerral töltsék fel. Mindennek iszonyatosan magas ára lett.

A harcok befejezése után már erőszakra sem volt mindig szükség a nőkkel szemben. Az éhezés, a kiszolgáltatottság, a túlélés kényszere borzalmas és ugyanakkor kegyetlen szituációkat teremtett. A titkos prostituáltak számának növekedése nem a laza erkölcsnek volt köszönhető. Polcz Elaine írja: „Elmentem az oroszokhoz, és kértem egy csupor tejet. Tudtam, hogy mi az ára. Lefeküdtem egy csésze tejért. Aztán elmentem a plébániára, ahol utoljára laktunk, és el akartam hozni egy matracot... És a matracért is le kellett feküdni. A tiszt beleegyezett, ha lefekszem, vihetem a matracot... Nem lelhetett nagy örömet bennem. De mikor pakolni készültem, hogy menjek a matraccal, leküldte a tiszt szolgáját is, az is rám feküdt... A kommandatúra-parancsnok meglátott az ablakból... Odahurcoltak, vagyis inkább mintha hivatalos kihallgatásra mennék, úgy kísérté oda... Nagyon kedvesen fogadott, jó vacsorát kaptam. Vártam, hogy mi következik. Hogyha nála maradok éjszakára – mondta –, ad egy fél disznót. Uramisten, egy fél disznót, akkor! Gondolkodás nélkül lefeküdtem vele.”⁶⁸

A MEGERŐSZAKOLÁSOK KÖVETKEZMÉNYEI

A tömeges nemi erőszakok következtében a nemi betegek száma is ugrásszerűen emelkedett. A háború kitermelte a tömegfertőzést Magyarországon. A kialakult helyzetet jól szemlélteti a székesfehérvári tiszti főorvos felhívása kollégái felé: „A már eddig is rendelkezésre álló adatok szerint – a háborús népmozgalom jól ismert jelenségeként – hazánkban a nemi betegek száma erősen megszaporodott, és még mindig számolnunk kell a népbetegség további terjedésével.”⁶⁹

Székesfehérváron 1941 óta működött Nemibeteg-gondozó Intézet. A front alatt sem szünetelt az ellátás, derül ki egy, a népjóléti miniszternek küldött jelentésből: „...Tisztelettel jelentem, hogy a székesfehérvári állami Nemibeteg-gondozó Intézet ezév jan. 1. óta megszaki-
tás nélkül működik. Az intézetet Dr. Hornyanszky Károly kórházi főorvos, bőrgyógyász szak-
orvos vezeti, a kórházi-igazgató főorvos ideiglenes megbízása alapján.”⁷⁰ A gyógyszerhiány és a háborús állapotok következtében azonban nyomorúságos állapotok uralkodhattak.

Magyarországon még nem készült pontos statisztika arról, hogy a női lakosság hány százaléka esett az erőszak áldozatául. Pető Andrea 50-200 ezer közé teszi a lehetséges áldozatok számát.⁷¹ Székesfehérváron 1600 megerőszakolt nőt tartottak nyilván, de 5-7000-re, tehát az összlakosság 10-15%-ára becsülték az összes megerőszakolt számát. [Mindez 30 napos szovjet megszállás után].⁷²

A kutatásban a nemibeteg-gondozók és tisztiorvosok adatai szolgálhatnak alapul. Azonban ezeket is kellő fenntartással kell kezelni, mert, „nagyon sok nő nyilvántartás végett a katonai orvosoknál vagy helybeli orvosoknál nem jelentkeztek, hanem iparkodnak a távolabbi orvosokhoz fordulni. Hogyha ezeknek a számát ugyanannyira tesszük, mint akik bevallják megbecstelenítésüket, akkor az összes számításba jöhető nő ¼ részét nyugodtan lehet mint megbecstelenítettet számítani.”⁷³

Interjúalanyom a Székesfehérváron átélt borzalmak után, nyugatra tartó menekülése közben Ajkán tudott elmenni először orvoshoz.⁷⁴ Sokan szégyelltek elmenni lakóhelyükön orvoshoz, s inkább egy nagyobb városban tették meg azt, vagy el sem mentek, illetve nem lettek betegek. Így viszont az eset elkerülte a hivatalos nyilvántartás figyelmét. A megerőszakolások számát növelheti még, hogy a statisztikák nem tartalmazzák a megerőszakolásba belehaltak számát, illetve azt sem mutatják ki, ha valakit többször erőszakoltak meg.

Február hónapban az orvosi vizsgálatokon megjelenteknél terhességet még nem tudtak megállapítani. A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. február 14-én felfüggesztette a Büntető Törvénykönyv magzatelhajtást tiltó rendelkezést. Az orvosok kizárólag egészségügyi intézetben most először kötelező módon ingyenesen végezték azt. A közkórházak igazgatóival Budapest tiszti főorvosa levélben tudatta, hogy a szülészeti osztályok főorvosai „a mai rendkívül súlyos helyzetre való tekintettel a terhesség korai megszakítását, akik ezzel a kéréssel fordulnak szülész szakorvoshoz, engedélyezi.”⁷⁵

Székesfehérváron még a megszállás alatt egy orvos kiplakátozta, hogy ingyen kezeli a nem kívánt terhességeket, valamint az összeszedett nemi betegségeket is gyógyítja. Ezért később felelősségre is vonták.⁷⁶

A megerőszakoltak számának lehetséges megállapításánál az abortuszok számát is figyelembe vehetjük, de szintén fenntartásokkal: „Mivel a lakosság tudomására lett hozva, hogy az erőszak nyomán történt terhességet megszakítják, az orvosok állítása szerint olyanok is jelentkeztek már terhességük megszakítására, akiken szovjet katona erőszakot nem követett

el. Azért, mert sokan egyelőre orvoshoz menni szégyenlik, és azért mert mások esetleg természetes terhességben vannak, és azok is orvoshoz fordulnak, ezt az arányt rövid időn belül elfogadhatóan megállapítani nem lehet.”⁷⁷

A megerőszőszakosok lélektani sokkjának legtragikusabb következménye, hogy sok esetben fél évszázadig kibeszélhetetlen traumaként emésztette az áldozatokat. Az egyik jelentésben a következőket olvashatjuk: „A helyzetet az súlyosbítja, hogy leginkább anyák és leendő anyák lettek megbecsztelenítve, így a nemzet szempontjából úgy egészségileg, mint lélektanilag legsúlyosabban érinti a nemzetet.”⁷⁸

Vidék a jelentések tükrében

Székesfehérvárral egy időben több környékbeli települést is sikerült visszafoglalni a német–magyar csapatoknak, ha csak ideiglenesen is. A megszállás alatt nem jártak jobban az itt élők sem, mint a megyeszékhelyen. A települések lakóinak beszámolóiból általános képet kaphatunk a vidék helyzetéről.⁷⁹

Lajoskomáromba 1944. december 5-én vonultak be először az orosz csapatok. Beérkezésükkor a házakat, pincéket átkutatták. A lakosságot felszólították, hogy az összes fegyvert és lőszert szolgáltatassák be. Órákat, ékszereket, bort és baromfit követeltek. A rablások itt is mindennaposak voltak. „A szovjet bevonuláskor az üzleteket kifosztotta, az onnan elhozott holmik legnagyobb részét azonban nem vitte magával, hanem a lakosság között szétszórta... Sokan azt állítják, hogy a hozzájuk került idegen holmik a szovjet katonák vitték lakásukra és amikor ott meglátták a nekik jobban megtetsző tárgyakat, az idegen holmit otthagyták és a sokkal értéktelezenebb, lehetőleg fényes tárgyakat vitték magukkal...”⁸⁰ A pusztítások értelmetlensége jellemző volt: „A füstölt húsokat több helyen kidobálták az utcára és azokat beszennyezték. Ugyancsak többen panaszkodtak arról is, hogy az orosz katonák belepiszkítottak a zsíros bődönükbe... Általános volt a panasz, hogy az evőeszközöket és edényeket a szovjet katonaság összetörte vagy megsemmisítette... Általában iparkodtak a lakosságnak minél több kellemetlenséget okozni.”⁸¹ Az erőszakoskodások a vidéket sem kímélték, sőt a frontvonalban lévő településeken még nagyobb méreteket öltöttek. „Lajoskomáromban kereken 1000 nő közül 140 jelentkezett orvosi vizsgálatra.”⁸² A település összesen 45 napig volt szovjet megszállás alatt, majd 1945. január 20-tól február 8-ig a német–magyar csapatok ideiglenesen felszabadították.⁸³ Lajoskomárom lakosságának egy része várta az orosz csapatok megérkezését, de amikor azok bejöttek, rövidesen kiábrándultak belőlük.

Perkátán – mely a december 6-ai megszállás után 1945. január 19-én szabadult fel két hétre –⁸⁴ szintén hasonló jogtalanságokat történtek. Az állatokat elhajtották, és az egész falut kifosztották. Mint általában, itt is ételt, italt, nőket követeltek. „M. nevű gazdát, mert nem engedte a házában lévő nőket megbecszteleníteni, agyonlőtték. M. I.-t, kit el akartak vinni magukkal, mert elszaladt tőlük, agyonlőtték.”⁸⁵ A kultúrházat, miután berendezését összetörték és az udvarra dobálták, istállónak alakították ki. Az apácázárdában rendezték be konyhájukat, s a kápolnát használták étkezdének.

Az Enyingen történekről a következőképpen tájékoztatnak a jelentések: „Itt is sok embert lelőttek, volt, akit öngyilkosságba kergettek. Minden házba átlag 20 orosz volt beszállásolva. Egy orosz őrnagyot a közlegénye pofon vágott, mert egy nőn összevesztek. Itt is eltávolították négy napra a lakosságot, hogy kirabolhassák a községet. A lábbelit mindenkitől

elraborták. Szegényt és gazdagot egyaránt kifosztottak. Amit nem tudtak megenni vagy elvinni, azt tönkretették, bepiszkították. A nőkn 10-23 orosz ment keresztül; összevissza harapdálták őket. Eddig 200 nőt kellett orvosi kezelésben részesíteni.”⁸⁶ A településen az 1941. évi népszámlálás adatai alapján 6004 fő élt.⁸⁷

Szilasbalháson, a mai Mezősziláson „az egyik ember két lányával 15 orosz zárkózott be és erőszakolta meg. Az oroszok gyilkoltak, raboltak, erőszakoskodtak és kiélték a községet...”⁸⁸ Lepsény hathetes orosz megszállás után 1945. január 20-án szabadult fel ideiglenesen.⁸⁹ A faluban történekről a következőket olvashatjuk: „Ha egy nőre guszatusuk támadt, már viték is. A házakban nem tűrték meg senkit, az embereknek bunkerekben s vermekben kellett lakniuk... Egy útkaparót, egy gyári munkást és egy napszámost kivégeztek, mert azt mondták, hogy ahol férfi van, ott nőnek is kell lennie, és ezek az emberek nem adták elő női hozzátartozóikat. Ezen kívül is még egy nagy csomó embert lőttek agyon; többen eltűntek. Egy borbélyt és sok ismeretlen vidéki embert szintén agyonlőttek a kastély kertjében. Egy menekült gyári munkásnőt megbecstelenítettek, megrugdostak, aztán hét pisztolylövést adtak le rá. Ez az asszony háromnapos szenvedés után halt meg. P. I. 15 éves fiút szájon lőttek, később elmenekült. December 6-án 120 sáncmunkást megtámadtak az oroszok, s ebből 28-at elvittek. F. L. nevelt lányával három órán át erőszakoskodtak, sok embert és asszonyt megvertek. A 12–75 év közötti nőket megbecstelenítették. M.-né 85 éves asszony behalt az átélt izgalmakba. A kéthetes házasság B. J.-né megbecstelenítették... Az egyik nő panaszkodott, hogy férjét elhurcolták, s csak három hét múlva találták meg a tetemét. T. J.-né sebesült férjét agyonlőttek. A 18 éves Sz. V.-t keresztül lőttek. Sz. J.-t lelőtték, csizmáját lehúzták. B. K.-né 73 éves asszonyt megerőszakolták... Román tisztek is részt vettek gyalázatosságokban. Sz. I.-né férjét is agyonlőttek. A 18 éves D. M. is áldozata lett az erőszakoskodásnak. P. J.-t és G. J.-né 6-6 esetben erőszakolták meg... A községi bíró szerint kb. 20-22 ember halt meg.”⁹⁰

Mezőszentgyörgy a „Konrád 3” felmentési hadművelet során több napra a frontvonalba került.⁹¹ A jelentésekben csak egy sor olvasható a településre vonatkozólag: „60 nőt erőszakoltak meg, melyből 20-an estek teherbe...”⁹² A falunak 1619 lakosa volt az 1941. népszámlálási adatok alapján.⁹³

Sárosd a legtöbbször szenvedett települések között volt Fejér megyében. Az oroszok 1944. december 7-én foglalták el először. A harcok hevességét jól tükrözi, hogy aznap háromszor cserélt gazdát. A felmentési kísérletek idején ismét a harcok központjába került. 1945. január 21-től február 4-ig német kézen volt. A Sárosdon történekről részletes feljegyzést készített a helybeli pap, a püspökség által kért „helyzetjelentéseknek” eleget téve: „1944. december 9-én... két orosz tiszt látogatást tett nálam, s arra kértek mindent végezzek úgy, mint eddig: istentiszteleteket, iskolatanítást, mert az orosz hatóságok ebben támogatni fognak. Ez a két tiszt kifogástalan úriember volt, s tökéletesen beszéltek németül... december 10-én nagy mennyiségű orosz katona lepte meg a községet, s már az első éjszaka megkezdődött a sorozata a lopásoknak, nemkülönben a nők zaklatásának és a férfiak robotra való rendelkezésének... S ez ettől kezdve így ment hat hétig... A megszállás előtt híveim zöme különös rettegéssel várta az orosz, egy kis rész azonban bizakodva. A hathetes megszállás azonban annyira kijózanította az utóbbi kis részt is, hogy az orosz harmadszori Sárosdra történő bevonulása előtt menekülésszerűen hagyta el a községet... Az első-második megszállás alatt híveim nagyon sokat szenvedtek. Az első, ami nagyon fájt: a nők zaklatása. Sajnos a község nő lakosságának ca. 30%-a esett az orosz brutalitás áldozatául. [A falunak az 1941-es adatok alapján 2876 lakosa volt]⁹⁴ A második fájó seb: az állandó közmunka. Volt nap, amikor 500 férfi, 200-300

nő robotolt a családjától távol, miközben az orosz katona itthon garázdálkodott. A harmadik seb: az állandó rablás. Azt vitt, amit ért. Ha nem is kellett neki, elpusztította. A legfájóbb seb pedig: az oltáriszentség meggyalázása.”

A falu temploma február 4-ig viszonylag épségben átvészelte a háborút. Az oroszok harmadik bejövetelével: „A plébániából azonnal kórházat csináltak, kidobáltak minden bútort az udvarra, az esőbe... Február 5-én feltörték a templomot... Engem még a közelébe sem engedtek... Február 20-án végre kitakarodtak, azonban a templom siralmas volt. Teljesen kifosztva és összetörve találtam mindent... Márciusra a településnek összesen 200 lakosa maradt. A háború borzalmas károkat vitt végbe a lakóházakban is, 60%-a lakhatatlanná vált és egyetlen épületet nem láttam, amelyiknek kisebb nagyobb hibája ne lett volna... Nem is próbálom leírni híveim szenvedését, csak annyit, hogy egy esztendő oroszországi frontszolgálat alatt nem szenvedtem annyit, mint ezalatt a legutolsó három hét alatt itthon a községben.”⁹⁵

A szovjet katonák mentalitása

A Vörös Hadsereg megjelenésével két alapvetően különböző kultúra találkozott. A lakosság tapasztalata szerint a németek civilizáltak, de ha kellett kegyetlenül viselkedtek, az oroszok alapjában véve jóindulatúak, de barbárok voltak. Más fogalmaik voltak a magántulajdon, a kötelességérzet, a felelősség kérdésében. Magyarország volt az első nyugat-európai jellegű ország, ahová a Vörös Hadsereg megérkezett.⁹⁶

A legtöbb szovjet katona semmit sem tudott a Nyugatról, csak hogy ott mindenki burzsuj. „A szovjet katonák azokat a családokat, akiknek ágyaik, festményeik, könyveik, szemüvegük, kályhájuk volt burzsoának tartották és nem egy esetben hangoztatták, hogy nem ilyenek gondolták az elnyomott népet, akiket nekik kell felszabadítani.”⁹⁷ Az angol-vécé legtöbbjüknek teljesen ismeretlen volt. Nem egy történet szól arról, hogy a „furcsa szerkezetben akarták megmosni az ételt, majd mikor az elnyelte, szétlőtték a vécécsészét s követelték vissza tulajdonukat.”⁹⁸

A szovjet katonák szemében az óráknak mitikus jelentése volt. Az első dolog amit követeltek, ha civilekkel találkoztak, az órájuk volt. Bejczy Gyula így írta le sajátja elvesztését: „Az egész nap azzal telik, hogy eltompult egykedvűségbe zuhanva nézzük, mint adja egyik orosz a kilincset a másiknak. Mind keres, kutat, rabolni akar. Minden órát elvesznek. Az enyémet is elvette egy fiatal tiszt.”⁹⁹ A legtöbb katona karján csuklótól, könyökig órák voltak. A többségük az órákat sem kezelni, sem felhúzni nem tudta. Értéküket nem ismerték, azonban szívesen hallgatták a ketyegésüket.¹⁰⁰ A „felszabadulás” után a korabeli viccek alapjául is az órák szolgáltak: „Az oroszok magyarországi tartózkodás csak órák kérdése.”¹⁰¹

Hierarchiájuk is teljesen eltérő a nyugati hadseregekhez képest. A tiszteteket és legénységüket sokkal kisebb különbség választja el egymástól. Egy jelentésben a következő olvasható: „Katonai fegyelem náluk ismeretlen fogalom... A tisztük rendelkezésével legtöbb esetben szembehelyezkednek. Semmi tiszteletet nem adnak meg nekik, előlük az élelmet elveszik...”¹⁰²

A sok fosztogatás és erőszakoskodás ellenére az orosz katonák számára is léteztek tabuk. Értékrendjükben a gyerekek szeretete első helyen volt. „Szovjet katona józan állapotban a gyereket nem bántja. Több esetben figyelték meg, hogy őrizetlen gyereket talál a szovjet

katona, azt felvette, dédelgette és játszott vele.”¹⁰³ Sok asszony köszönhetette becsületét életét siránkozó gyermekének. Interjúalanyom, akinek 10 hónapos volt ekkor kisfia, „pajzsként” magához szorította gyermekét, ha orosz katonák érkeztek az óvóhelyre. Így próbálták elkerülni a további zaklatásokat. A katonák általában nem bántották a kisgyermekes anyákat.¹⁰⁴

A szovjet katonák indulatait, érzelmeit, tetteit a szélsőségek jellemezték. Sokkal „közvetlenebbek” voltak, mint a nyugati vagy közép-európai hadseregek tagjai úgy a rablásokban, mint a segítségnyújtásban is. A háború és az azt követő diktatúra alatt a negatív végletek jobban megragadtak a társadalomban, mint a pozitív és emberi gesztusok, ami sok szovjet katonában a magyar lakosság felé megnyilvánult. A katonák viselkedésével kapcsolatban Polcz Elaine az örökös bizonytalanságot többször is említi: „soha semmit nem lehetett tudni, soha semmit nem lehetett kiszámítani... minden és mindennek az ellenkezője is megtörténhetett... egyik kezükkel ütöttek, másikkal simogattak.”¹⁰⁵ Ugyanazok a katonák, akik borzalmak sorozatát követték el, hirtelen gyerekekkel játszó, nekik élelmet adó emberekké változtak.

A szovjet megszállók viselkedésének következményei

A fosztogatások, rablások, megerőszakolások lélektanilag valószínűleg többet ártottak a Szovjetuniónak és az általa képviselt politikai rendszernek, mint a legvadabb nemzet-szocialista propaganda. Még a szovjet szimpatizánsok sem tudtak vele mit kezdeni. Beczy Gyula naplórészlete jól tükrözi az akkori állapotokat: „Nem lehetett volna sikeresebb antibolsevista propagandát csinálni, mint amit az orosz katonák ostoba és embertelen magatartásukkal csináltak. Csak a butaság vállalkozik arra, hogy önmaga sírásójává szegődik! Ők pedig ezt tették! Mert elképzelhetetlen, hogy valaki lelkesedjen a bolsevizmusért, miután egy hónapig élvezte azt a szabadságot, amit Ázsiából akarnak hozni Európa számára. Nincs gazdag és nincs szegény városunkban, aki az egy hónapos orosz megszállás után ne érezné, hogy ez az életforma nem a miénk. Számunkra a kommunizmusnak nincs mondanivalója”¹⁰⁶ Az egyik jelentés így összegzi a lakosság érzéseit a megszálló hatalommal szemben: „A lakosság a megszállás ideje alatt sokat szenvedett, de magyarságában megerősödött, minthogy a szovjet uralmat közvetlenül megismerte, annak kérlelhetetlen ellensége lett.”¹⁰⁷

Konkrét esetek a detektívek által készített jegyzőkönyvekből

„1. H. M. irgalmas nővér előadja, hogy 1945. január 12-én éjszaka a kórház pincéjében tartózkodott öt irgalmas nővérral, mikor két orosz katona rontott be a pincébe. Az ajtót rájuk akarták zárni, ők azonban nem engedték. A többi irgalmas nővérral együtt futni kezdtek a folyosón, őt azonban az egyik elkapta, dulakodni kezdett vele és agyba-főbe verte. Dulakodás közben sikerült egy másik helyiségbe beugrania és elmenekülnie.

2. H. J.-né előadta, hogy 1944. december 24-én három orosz katona H. I. 30 éves beteg leányra rátört és megbecstelenítette. Másnap este két vörös katona géppisztollyal behatolt a szobába, és 14 éves leányát a szomszéd szobába cipelték, miközben az anyját és a többieket a szomszéd szobába zárták, és géppisztolyos őrt állítottak az ajtóhoz. Nevezett 14 éves leányt 11-en becstelenítették meg. A lakásban mindent összetörték. Három nappal később özv. F. Z.-né 47 éves asszonyt a pincéből cipelte fel két vörös katona, és a 17-es laktanya kapuja előtt az őt jelenlétében becstelenítette meg.

3. K. M.-né előadja, hogy 1944. december 29-én négy vörös katona hatolt be lakására, ahol öt nő és öt gyermek tartózkodott. Több üveg bort hoztak magukkal, amit ott meg is

ittak és berúgott állapotban az egyik kétgyermekes anyát a többiek szeme láttára szemérmetlenül összefogdosták és meg akarták becssteleníteni. Az ott lévők tiltakoztak ez ellen, mire a vörös katonák kimentek a szobából, de az ajtóból visszalóttak, és a szobában tartózkodó V. P.-nét agyonlőtték.

4. S. I.-né 73 éves öregasszony előadja, hogy férjét, aki 74 éves, 1945. január 11-én munkára hurcolták el, (a plakát szerint csak 60 éves korig vittek robotra) és csak kilenc nap múlva agyonfázva, kiéhezve, lerongyolódva engedték vissza, de mielőtt útnak indították, utána lóttak, és három helyen megsebesítették. Csak úgy tudta életét megmenteni, hogy egy szénakazalba bújt. Január 22-én az éjjeli órákban vejét K. J.-t munkára menet az úton minden ok nélkül agyonlőtték.

5. E. I. előadja, hogy 1945. január 13-án testvérével és anyjával munkára vitték, ahol éjjelig dolgoztatták. Hazajövet két orosz katona testvérével együtt elhurcolta és, egy földalatti állásba cipelte, ahol többen többször megbecstelenítették őket. Éjjél után továbbhurcolták egy másik házba őket, ahol több katona volt, és azok is mind erőszakot követtek el rajtuk. Hajnalban engedték őket haza.

6. Sz. Zs. székesfehérvári lakost az óvóhelyről egy főhadnagy kényszerítette, hogy a második emeleti lakásba menjen, ahol már tíz vörös katona volt. A főhadnagy a lány újjáról a gyűrűt lehúzta, erőszakot követett el rajta, utána mind a tíz katona is, majd egy újabb hét főből álló csoport érkezett, akik ugyancsak megbecstelenítették.

7. Özv. K. S.-né, előadja, hogy 1944. december 25-én lakásán, ahol hat család húzódott meg, T. Zs. 14 éves leányt egy vöröskatona, mert nem engedte magát megbecsteleníteni és a katona elől az anyja mellé menekült, ott a helyszínen agyonlőtte. Ekkor az ő férje rászólt a vörös katonára, mire ez két lövéssel őt is agyonlőtte.¹⁰⁸

„J. nevezetű kőfaragó feleségén a vöröskatonák erőszakot akartak elkövetni. A férj védte a feleségét, mire a vörös katonák az asszony melleit levágták és megbecstelenítették, mindezt férjének végig kellett néznie és végül őt is agyonlőtték. Csúcs nevezetű kanonok házának pincéjében összetertek 104 személyt, melyek közül 53 éhenhalt. S. nevű ügyvéd feleségét a férje szeme láttára megbecstelenítették. Sz. Mátyást és feleségét kopaszra nyírták majd miután ügyesen kibeszélte magát, feleségével együtt elengedték. Sz. és felesége ez alkalommal látták, hogy Seregélyes határában egy orosz katonát temetnek, akit magyar foglyokkal vitettek a sírhoz. Azt is látták, hogy ugyanott hat magyar foglyot lóttak agyon, köztük egy zászlóst. L. nevezetű mérnökre és fiára ráfogták, hogy germán, ezért fiát azonnal agyonlőtték. Az apa a fiát a szőlőben eltemette, majd öngyilkos lett. Egy a szőlőhegyen [ma Öreghegy] lakó megbecstelenített leány arra kérte vőlegényét, hogy szúrja le, mert egy egész vörös csorda megbecstelenítette. Ezt a vőlegénye meg is tette, majd maga ellen fordította a kését, és a vérében fetrengett, mikor is végül az oroszok lőtték agyon. Sz. nevezetű pénzügyi tisztviselő fiát, mivel fekete ingben volt fasisztának bélyegezték, és atya szeme láttára szemét kiszúrták és négyszer belelőtték. Dr. Berzsenyi Zoltán orvost, F. Rudolf nevű végrehajtót, H. János nevű hentes L. József nevű hentes s egy földművest a szovjet katonák elfogták, és egy pincébe zárták, majd minden ok és indok nélkül géppisztollyal őket lelőtték. [H. János és L. József lőtt sebekkel, de csodával határos módon túlélte a lövöldözést.]¹⁰⁹ A rendőrségről ott maradt detektívek közül többet ismeretlen helyre hurcoltak el, akik közül kettő még nem tért vissza. Az egyik detektív feleségét három szovjet katona becsstelenítette meg, míg a férjét a szomszéd szobában őrizetben tartották. A kiküldött detektívek a borzalmak egész sorozatáról értesültek.”¹¹⁰

„A városból a megjelent GPU tagjai 900 főre tehető jobboldali érzelmű egyént szállított el ismeretlen helyre. Dr. Versényi Dániel kórházi főorvost agyonlőtték. Besúgásra egy Farkas nevű városi tisztviselőt is nyilvánosan kivégeztek.”¹¹¹

„P. M. felesége, 62 éves nagynénje és egy barátja 50 éves anyja a pincében maradtak, nem mertek mutatkozni, mert hallották, hogy a Vörösmarty Színházat rágyújtották [oroszok] azokra a nőkre, akik nem voltak hajlandók rendelkezésükre állni. Egy barátja 86 éves nagynénjét megbecstelenítették, s ebbe bele is halt... A Rácz utcában tudomása szerint egy asszony sem menekült meg a megbecstelenítéstől... Egy tízéves parasztleánykát teljesen levetkőztettek, hogy meggyőződjenek gyermekségéről. A nők 90 százalékát megbecstelenítették, csak mindenki letagadja, mindenki a szerencséről beszél. Az apáccal is ez történt. Egy 52 éves apáca majdnem belehalt az erőszakoskodásba. Egy ismerőssel is ez történt, pedig kilenc hónapos állapotában várandós volt. Amellett puskatussal derékon vágták. Egy 56 éves nővel beszélt, akinek lenyírták a haját, mert nem állt rendelkezésükre. Ennek egy pengőnyi ép bőr nem volt a testen.”¹¹²

A felszabadított területeken járt detektívek és képviselők által felvett és az előbbieken tárgyalt jegyzőkönyveket a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének ülésein hallgatták meg. Vajna Gábor akkori belügyminiszter, a TNSZ. 1945. február 6-ai ülésén a következő beszédet mondta a jelentések megismerése után:

„A székesfehérvári és vidéki esetekkel kapcsolatban való az, amit a hatóságok jelentettek. Amikor megindultak a felmentési akciók, azonnal utasítást adtam, hogy az arcvonal mögött szétszórt csendőrségi, rendőrségi, vöröskeresztes csoportok haladéktalanul vegyék fel a panaszkodókat a felszabadított területeken és legyenek a lakosság segítségére. Magam sem hittem volna, hogy megbecstelenítések ilyen nagy számmal történtek...”

Szomorú és tragikus az, hogy amint a rendőrségi jegyzőkönyvek igazolják, Székesfehérvárott a nők 75-80%-át gyalázták meg és pedig nyolcéves kortól 92 éves korig. Ezek közül a legfiatalabbak és a legöregebbek meghaltak. A nőket rendszerint sáncmunka címén kivitték a város környékén lévő tüzérési lövészokba, a kiválogatott jobb képű nőket a földre vagy a hóba teperték le, és 30-40 tüzér is keresztülment rajtuk.

Eközben igen sok esetben gerinc-, csigolya- vagy medencetörés állott elő.¹¹³ Ezeknek a gyógykezeléséről a legsürgősebben intézkedtem, és a székesfehérvári kórházban helyeztem el őket. Igen nagy baj az, hogy rendkívül kevés gipszkötésünk van. Ezeket a nőket el akarjuk szállítani környezetükből még akkor is, ha Székesfehérvár sohasem volna kitéve a megszállás veszélyének, csupán azért, hogy gyalázatuk helyéből kivegyük őket... Az anyát, a gyermeket tehát a jövődőt meg akarjuk menteni. Arról azt hiszem, legjobb nem is beszélni, hogy mi lehet a sorsuk a magyar nőknek az ország megszállás alatt lévő részein.”¹¹⁴

A „Konrád 3” hadművelet felszámolása (1945. január 27 – február 15.)

1945. január 22–26. között a német támadás tovább folytatódott.¹¹⁵ A kezdeti sikerek után a front a Velencei-tó–Duna-vonalon megmerevedett, ahol a már említett IV. SS-páncélos hadtest csapatai hősiességgel védekeztek. Az ellenállás megtörésére a 21. szovjet gárdalövész hadtest és még néhány más egység január 31-én észak-északkelet irányból elterelő támadást indított Székesfehérvár ellen. A támadás sikeres volt. A város elvesztése miatt

aggódó német „Dél” hadseregcsoporthoz parancsnoksága február 1-jén éjjelkor elrendelte, hogy a Velencei-tó–Duna frontszakaszról vonják vissza a páncélosadosztályok egy részét Székesfehérvár védelmére.¹¹⁶ A város megtartása nem csak propagandisztikus megfontolásokból kívánatos, hanem azért is, mert a fontos közlekedési csomópontokra harcászati szempontból is szükségük volt – fogalmazta meg a német vezérkar.¹¹⁷

Az átcsoportosítás az utolsó pillanatokban történt. A támadók már elérték Székesfehérvár határát is, ám az ellentámadásoknak köszönhetően február 3-ra jelentősen visszavetették a szovjet csapatokat. A front közelségét jól tükrözi Bejczy Gyula naplóbejegyzése: „Február 1. Egyre közeledik a városunkhoz a háború zaja. A német ütegek a városból lőnek a frontra. Véres német katonákat látok elvonulni az ablak alatt. Annnyira közel van a front, hogy vértől csepegő sebével jöhet a sebesült katona a főtéren át. Fehérvár kálváriája még mindig nem fejeződik be!”¹¹⁸ Az északi támadással egy időben déli irányból is megindult a 26. szovjet hadsereg támadása, s a III. német páncélos hadtestet a Káloz, Sárkeresztúr, Sárosd vonalra szorította vissza. Az 1945. február 4–13-a közötti harcok során a német csapatok megkezdték visszavonulásukat a Margit-vonal védőállásaiba. Február 13-án – a sikertelen kitörési kísérletet követően – Budapest elesett.¹¹⁹

A „Konrád” hadműveletek jelentőségét a nemzetközi hadtörténeti irodalom nem méltatta kellően, holott ezekben az összecsapásokban, különösen a „Konrád 3” hadműveletben, a német fél figyelemre méltó harcászati sikereket ért el. Magyarország, a német hadvezetés számára 1945. elejétől egyértelműen a II. világháború fő hadszínterévé vált. A legjobb német páncélosadosztályok felvonultatása történik ekkor hazánkban.¹²⁰

A „Tavaszi Ébredés” hadművelet (1945. március 6–15.)

1945. február 13-án a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság hadműveleti szünetet rendelt el a Dunántúlon harcoló 2. és 3. Ukrán Frontok [hadseregcsoporthoz] számára, s parancsot adott egy új támadó hadművelet – Bécs, Pozsony irányába – előkészítésére. A német felderítés már február 11-től kezdve észlelte a szovjet hadműveleti tervek változásait, illetve az előkészületeket. A német hadvezetés támadó hadműveletekkel akarta megelőzni és szétzúzni a készülődő orosz támadás erőit. A rendelkezésre álló 6. német hadsereg erőit, a német haderő hadműveleti tartalékát képező 6. SS-páncélosadosztály csapataival erősítették meg.¹²¹ A szovjet felderítés folyamatosan figyelemmel kísérte a németek felvonulását. Ezért tüzéségük javát a támadás várható irányába (Velencei-tó–Balaton) összpontosították. A 3. Ukrán Front már március 3-án jelentette, hogy az átcsoportosítások befejeződtek.¹²²

A február végén megkezdődő olvadás, illetve a megállás nélkül szakadó eső a kevés járható felvonulási utat is járhatatlan sártengerré változtatta. A térség alkalmatlanná vált a páncélostámadásra, de a német hadvezetés nem mondott le a hadműveletről. A „Tavaszi Ébredés” fedőnevű német támadás 1945. március 6-án hajnali 4 órakor indult, a Velencei-tó és Balaton közti 90 km-es ívben. Az I. SS-páncélosadosztály Tác és Mezőszentgyörgy között lépett támadásba, ahol csak nagy ügyvel-bajjal tudta magát 2 km-re előre küzdeni. A II. SS-páncélosadosztály Sárosd és Aba irányába indította meg a támadást a 30. szovjet lövészadosztály egységei ellen, de csak a délutáni órákban, mivel páncélosai és teherautói elakadtak a sárban. A III. német páncélosadosztály egységei a Velencei-tó déli térségében, Seregélyes falu irányába támadtak, de alig jutottak előre néhány kilométert. Az I. lovashadosztály támadása

Mezőszentgyörgy és Balatonvilágos között elakadt a szovjet aknamezőzőkön.¹²³ Az elért sikerek nem jelentettek komoly stratégiai áttörést. A támadás fő erejét jelentő harcokcsit továbbra sem lehetett érdemben kihasználni. Március 12-től ugyan javulni kezdtek az útviszonyok, ám a támadás addigra végképp elakadt.¹²⁴

1945. március 15-én a német főcsapásmérő csoportosítás teljes arcvonalszakaszán befejezték támadásukat a német csapatok, s az elért terepszakaszokon védelembe mentek át.¹²⁵

Szovjet ellentámadás Fejér megyében 1945. március 16.– 23. között. Székesfehérvár eleste

Március 14-től a IV. SS-páncéloshadtesttől és a 3. magyar hadseregtől nyugtalanító hírek érkeztek. A hadosztályok felderítése élénk ellenséges mozgást észlelt, a Vértes hegység térségében. Ezeket a légi felderítés is megerősítette. Hitler a hírek ellenére, csak másnap adott engedélyt a csapatok átcsoportosítására.

1945. március 16-án 12 óra 15 perckor Fejér megye északnyugati térségében megkezdte ellentámadását a Vörös Hadsereg. Március 20-án este a IV. SS-páncéloshadtest parancsnoka megkezdte Székesfehérvár fokozatos kiürítését, az egyetlen járható úton át, Sármentelén és Sárszentmihályon keresztül Veszprém felé. Elsősorban a német páncélos csapatok visszavonulását rendelték el. Amint elhagyták a várost, a március 17-e óta tartó bekerítési hadművelet befejeződött. Együttal az észak–északkeletről támadó 21. szovjet gárdalövészhadtest csapatai benyomultak Székesfehérvárra. Utcai harcokkal tarkítva, a városban maradt 5. SS „Wiking” páncéloshadosztály csapatai lépésről lépésre vonultak vissza a város délnyugati körzetébe. A március 20-ról 21-re forduló éjszaka kialakított szovjet bekerítés ellenére a német utóvédek még március 21-én a délutáni órákig harcoltak a város déli részében. Ekkor jelentette Karl Ulrich SS-Standartenführer az 5. SS-páncéloshadosztály parancsnoka, hogy Székesfehérvárt tovább nem tudják tartani, s elrendelte a város kiürítését.¹²⁶ A IV. SS-páncéloshadtest március 22-én 0 óra 20 perckor jelentette, hogy a Székesfehérvárt védő német erők a város kiürítését befejezték. Valójában a lemaradozott német utóvédek még március 22-én 20 óra 20 percig tartották a pályaudvar környékét. Ekkor jelentette a 21. szovjet gárdalövészhadtest, hogy Székesfehérvárt végleg elfoglalták. A város parancsnoka Piszarenko ezredes lett. Március 23-án hajnalára a 6. német hadsereg és a 6. SS-páncéloshadtest utolsó alakulatai is elhagyták Fejér megye területét.¹²⁷

A város pusztulása

Székesfehérvár a harcok elvonulással borzalmas képet mutatott. A Magyar Városok Országos Szövetsége felmérése alapján Székesfehérvár a háborús pusztítások mértékét tekintve, Debrecen és Hatvan városok után, a harmadik helyen állt. Ezen statisztika alapján Székesfehérváron a háborús épületkárok meghaladták a 29,75%-ot. A később készített – feltehetőleg pontosabb – adatsorok ennél nagyobb értéket mutatnak: 41,44%-os pusztulást állapítottak meg. A város 7842 épületéből 813 teljesen elpusztult, 2788 súlyosan megsérült és lakhatatlanná vált, 4241 részben sérült meg, illetőleg részben vált lakhatatlanná. Az üvegkárra 100%-os volt.¹²⁸ A városi közművek szintén jelentős károkat szenvedtek, különösen a

villanytelepet érték súlyos sérülések. Elpusztultak a telep épületei, a városi közvilágítás, a nagy-, valamint a kifestőszűrségű hálózat.

Igen nagy pusztulást szenvedtek a város belső és külső útjai, valamint az utakon lévő műtárgyak, parkok és ligetek egyaránt. Székesfehérvár külső útjain található 6000 darabos faállomány szinte teljesen elpusztult. Mindössze 500 darab élte túl a harcok végét.¹²⁹ Súlyos károkat szenvedett a város mezőgazdasága is. Főleg az állatállomány és a gazdasági felszerelési tárgyak pusztulása volt számottevő. Az állatállományra vonatkozó adatok: „a háború előtt végzett összeírások adatai szerint a városban 2858 darab szarvasmarha, 2130 darab ló, 4532 darab sertés volt, és ebből az állományból a felszabadulás időpontjában alig 200 darab szarvasmarha, néhány darab ló volt, a sertésállomány pedig úgyszólván teljesen elpusztult.”¹³⁰ A mezőgazdasági károknál kell említeni a következő adatok is: „A város határának szántóterülete kereken 13 690 kat. hold. Ebből felszabaduláskor teljesen hasznavehetetlen, gránátölcséres, bunkeros és lövészárkokkal teljesen átszabdalt terület volt 3150 kat. hold. Teljes pontossággal nem állapítható meg, hogy ezen felül mekkora területet tett ki az a használatatlan rész amelyet aknamezők és robbanótestek borítottak... a város határának területén folyó évi december hó 1. napjáig különböző aknaszedő különítmények 81931 darab robbanótestet tettek ártalmatlanná.”¹³¹ A fehérvári születésű író, Jankovich Ferenc a következőket írta a város határában látottakról: „a ronggyá tépett természet, a letördelt fák nyers húsa, az összetépett erdők, a kilyuggatott szántóföldek, tele géproncsokkal, felpuffadt dögökkel, árokba dőlt lajtokkal, ottfelejtett aknavetőkkal... mindez oly érzést kelt a szemlélődőben, mintha elköltözött volna az élet.”¹³²

Az elhúzódó harcok hatása és következménye volt a civil lakosság nagy arányú vesztesége is. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a háború Fejér megye civil lakosságából szedte a legtöbb áldozatát: 3940-en haltak meg.¹³³ Székesfehérváron az áldozatok számát 714 főre teszik melyből bombatámadás, aknaszilánk vagy tüzéségi lövedék okozta sérülés következtében meghalt 338 férfi, 180 nő, idegen kéz okozta lövés által 151 férfi és 45 nő. A város lakosságának katonai veszteségét Gáspár János polgármester 1946-ban több mint 1000 főben állapította meg, a hadisegélyben részesülők számából ítélve.¹³⁴

Mindenképpen említeni kell a Fejér megyei zsidóság pusztulását is. Az 1941-es népszámlálási adatok szerint a megyében 4433 fő izraelita vallású élt. Ebből Székesfehérváron 2075 fő. A holokauszt tragédiáját és a deportálások poklát összesen 564-en élték túl a megyében, melyből 289-en voltak Székesfehérváriak.¹³⁵

A felsorolt adatokat alapul véve Székesfehérvár háborús áldozatainak száma 4000 fő fölé tehető.

Utószó

Munkámban Székesfehérvár és környékének a II. világháborús történetének 1944. december 2-tól 1945. március 23-ig terjedő szakaszát próbáltam bemutatni a polgári lakosság szemszögéből. A cím is utal rá, hogy csak a Vörös Hadsereg által elkövetett atrocitásokat dolgoztam fel. Ez nem azt jelenti, hogy más hadseregek ne követnének el bűnöket a civil lakossággal szemben. Az európai hadseregek számára azonban a tömeges és brutális megerőszakolások kevésbé tartoztak a háború rituáléjához, mint az ázsiai katonák esetében. Ennek elsősorban kulturális és egészségügyi okai vannak.¹³⁶ Minél szervezettebb egy hadse-

reg, katonái annál kevésbé engedhetik át magukat ösztöneiknek, de ez nem azt jelenti, hogy a legcivilizáltabb katona ne követne el gyakran nemi erőszakot. Csak éppen másképp, olyan módon, hogy abban a katona inkább mint egyén, s nem mint a győztes lelhesse örömét.¹³⁷ Ez nem oldja fel egyik felet sem az elkövetett tettek felelőssége alól.

A magyar katonák közül is sokan kihasználták a [szovjet] lakosság kiszolgáltatottságát, de viszonylag ritkák azok az esetek, amikor egymás után több katona követett el erőszakot. Ezzel szemben sokkal gyakrabban fordult elő a látszólag „önkéntes”, valójában a helyiek teljes kiszolgáltatottságából és megfélemlítéséből adódó nemi kapcsolat.¹³⁸ Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a német katonaság „szövetségesként” érkezett hazánkba, tehát teljesen más kapcsolata volt a magyar lakossággal, mint a szovjet területeken élő civilekkel.

A rablásoknál is meg kell említeni a másik oldalt. A német hadsereg visszavonulása közben szisztematikusan szereltette le és szállította nyugatra Székesfehérvár és környékének gyárait, ipartelepeit hasonlóan az ország többi részéhez.¹³⁹

Magyarország területe a II. világháború során egy ideig [nem először] két nagyhatalom ütközőterületévé vált, mérhetetlen szenvedést okozva az itt élőknek.

JEGYZETEK

- ¹ CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF: Az első orosz megszállás Székesfehérvár 1944–1945 fordulóján. *Fejér Megyei Hírlap*, 1995. (51. évfolyam) 36. szám 9.
- ² CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF – TIHANYI TAMÁS–VERESS D. CSABA: *Harcok és bűnök*. Székesfehérvár, 2002. (a továbbiakban: *Harcok és bűnök*) 75.
- ³ *Harcok és bűnök* 85., 95.
- ⁴ *Harcok és bűnök* 111.
- ⁵ *Harcok és bűnök* 108.
- ⁶ SZÁMVÉBER NORBERT: *Konrád* 3. Budapest, 2001. (továbbiakban: *Konrád*) 154.
- ⁷ *Harcok és bűnök* 118.
- ⁸ *Konrád* 201.
- ⁹ MAGYAR KÁLMÁN: *Dokumentumok a magyarok megsemmisítéséről (1917–1967)*. Magyar Holocaust. I. Kaposvár, 1998. (továbbiakban: *Magyar Holocaust*) 47.
- ¹⁰ *Inter Arma 1944–1945*. Források a székesfehérvári egyházmegye történetéből II. Szerk. MÓZESSY GERGELY. Székesfehérvár, 2004. (továbbiakban: *Inter Arma*) 40–40.
- ¹¹ *Harcok és bűnök* 118.
- ¹² *Fejér Megyei Szemle* 7. Honismereti tanulmányok. Székesfehérvár, 1970. (továbbiakban: *FMSZ*) 11.
- ¹³ UNGVÁRY KRISZTIÁN: *Budapest ostroma*. Budapest, 1998. (továbbiakban: *Budapest ostroma*) 270.
- ¹⁴ *Budapest ostroma* 269.
- ¹⁵ *FMSZ* 214., 208.
- ¹⁶ CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF: Az első orosz megszállás Székesfehérvár 1944–1945 fordulóján. *Fejér Megyei Hírlap*, 1995. (51. évfolyam) 48. sz. 8.
- ¹⁷ *Inter Arma* 53.
- ¹⁸ *Fejér megyei Napló* 1944. november 9. száma
- ¹⁹ Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban HL) M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/9-1945. számú jelentés.
- ²⁰ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 62/1-1945. számú jelentés.
- ²¹ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/9-1945. számú jelentés.

- 22 Inter Arma 41.
- 23 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 24 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/9-1945. számú jelentés.
- 25 Magyar Holocaust 47.
- 26 Inter Arma 43.
- 27 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 482/1-1945. számú jelentés.
- 28 Magyar Holocaust 47.
- 29 Inter Arma 43.
- 30 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 31 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 482/1-1945. számú jelentés.
- 32 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 33 TIHANYI TAMÁS: Akkor láttam zokogó öregembert. *Fejér Megyei Hírlap*, 2000. (56. évfolyam) 36. sz. 7.
- 34 Inter Arma 36. A német hadsereg ugyan úgy igénybe vette a civil lakosság munkacerejét lövészárkok, erődítések létrehozására.
- 35 POLCZ ALAINE: *Asszony a fronton*. Pécs, 2005. (továbbiakban: Asszony a fronton) 128.
- 36 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 37 N. M.-né-interjú.
- 38 Inter Arma 16.
- 39 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 482/1-1945. számú jelentés.
- 40 Inter Arma 37-38.
- 41 Inter Arma 37.
- 42 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 673/1945. számú jelentés.
- 43 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 44 Magyar Holocaust 46.
- 45 Magyar Holocaust 46.
- 46 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 673/1945. számú jelentés.
- 47 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 1112/1945. számú jelentés.
- 48 FARKAS GÁBOR: Székesfehérvár, frontváros. *Fejér Megyei Hírlap*, 1995. (51. évfolyam) 54. sz. 8. A kivégzéssel kapcsolatos adatok a *Phralipe* című újság 1997. év novemberi számában 7. található.
- 49 Harcok és bűnök 118.
- 50 TIHANYI TAMÁS: Akkor láttam zokogó öregembert. *Fejér Megyei Hírlap*, 2000. (56. évfolyam) 36. sz. 7.
- 51 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 673/1945. számú jelentés
- 52 Budapest ostroma 281.
- 53 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 54 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 482/1-1945. számú jelentés.
- 55 PETŐ ANDREA: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. *Történelmi szemle*, XLI. 1999. 1-2. sz. (továbbiakban: Átvonuló hadsereg) 96.
- 56 Átvonuló hadsereg 98-99.
- 57 Asszony a fronton 110.
- 58 Asszony a fronton 125.
- 59 Harcok és bűnök 373.
- 60 Asszony a fronton 111.
- 61 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 62 Átvonuló hadsereg 103.
- 63 L. S.-né-interjú.
- 64 HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- 65 Asszony a fronton 132.

- ⁶⁶ Budapest ostroma 286.
- ⁶⁷ *Farkas Gábor*: Székesfehérvár, frontváros. *Fejér Megyei Hírlap*, 1995. (51. évf.) 54. sz. 8.
- ⁶⁸ Asszony fronton 120., 136.
- ⁶⁹ Fejér Megyei Levéltár, Tisztiorvosi jelentések, 403/1945. számú jelentés.
- ⁷⁰ Fejér Megyei Levéltár, Tisztiorvosi jelentések, 193/1945. számú jelentés.
- ⁷¹ Átvonuló hadsereg 85–86.
- ⁷² HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/9-1945. számú jelentés.
- ⁷³ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁷⁴ L. S.-né-interjú.
- ⁷⁵ Átvonuló hadsereg 90.
- ⁷⁶ TIHANYI TAMÁS: Akkor láttam zokogó öregembert. *Fejér Megyei Hírlap*, 2000. (56. évfolyam) 36. sz. 7.
- ⁷⁷ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁷⁸ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁷⁹ A dolgozatban csak a jelentésekben szereplő települések lettek feldolgozva, a teljesség igénye nélkül.
- ⁸⁰ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁸¹ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁸² HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁸³ FARKAS GÁBOR: Lajoskomárom ötven évvel ezelőtt. *Fejér Megyei Hírlap*, 1995. (51. évfolyam) 42. sz. 8.
- ⁸⁴ Inter Arma 199.
- ⁸⁵ Harcok és bűnök 221. Eredeti forrás: Nemzetvédelmi tudósító. Szombathely, 1945. január 30. Kiadja a Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium Sajtóosztálya
- ⁸⁶ Magyar Holocaust 44.
- ⁸⁷ Központi Statisztikai Hivatal 2001. évi népszámlálás Fejér megye II. kötet. Budapest, 2002. 120.
- ⁸⁸ Magyar Holocaust 44.
- ⁸⁹ Konrád 170.
- ⁹⁰ Magyar Holocaust 44.
- ⁹¹ Konrád 405., 410.
- ⁹² Magyar Holocaust 45.
- ⁹³ Központi Statisztikai Hivatal 2001. évi népszámlálás. Fejér megye II. kötet. Budapest, 2002. 122.
- ⁹⁴ Központi Statisztikai Hivatal 2001. évi népszámlálás. Fejér megye II. kötet. Budapest, 2002. 124.
- ⁹⁵ Inter Arma 228–233.
- ⁹⁶ Budapest ostroma 283.
- ⁹⁷ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ⁹⁸ N. M.-né-interjú.
- ⁹⁹ Inter Arma 34.
- ¹⁰⁰ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ¹⁰¹ Budapest ostroma 282.
- ¹⁰² HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ¹⁰³ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ¹⁰⁴ L. S.-né-interjú.
- ¹⁰⁵ Asszony a fronton 130., 133.
- ¹⁰⁶ Inter Arma 40.
- ¹⁰⁷ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 673/1945. számú jelentés.
- ¹⁰⁸ Harcok és bűnök 221. Eredeti forrás: Nemzetvédelmi tudósító. Szombathely, 1945. január

30. Kiadja a Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium Sajtóosztálya.
- ¹⁰⁹ Harcok és bűnök 281.
- ¹¹⁰ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/9-1945. számú jelentés.
- ¹¹¹ HL M. Kir. Rendőrség főfelügyelője, 21. doboz, 667/6-1945. számú jelentés.
- ¹¹² Magyar Holocaust 47.
- ¹¹³ Asszony a fronton. Polcz Alaine könyvében részletesen leírja, hogy törött el a megerőszakolt nők gerince: „az ember két lábát a vállá fölé hajtják, és térdelésből feküsznek bele. Ha valaki ezt túl erősen teszi, elroppan a nő gerince... A csigába tekert nőt a gerince egy pontján lökik előre-hátra...” 111.
- ¹¹⁴ Magyar Holocaust 48.
- ¹¹⁵ Konrád 284.
- ¹¹⁶ Harcok és bűnök 121.
- ¹¹⁷ Konrád 337.
- ¹¹⁸ Inter Arma 44.
- ¹¹⁹ Harcok és bűnök 123.
- ¹²⁰ Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005, Osiris. (továbbiakban: A magyar honvédség) 447.
- ¹²¹ Harcok és bűnök 125.
- ¹²² A magyar honvédség 454.
- ¹²³ A magyar honvédség 454.
- ¹²⁴ A magyar honvédség 455.
- ¹²⁵ Harcok és bűnök 148.
- ¹²⁶ A magyar honvédség 463. [Standartenführer: ezredesnek megfelelő rendfokozat a SS-ben.]
- ¹²⁷ Harcok és bűnök 156–161.
- ¹²⁸ Városi tanács: Polgármesteri jelentés az 1946. évről 2.
- ¹²⁹ Harcok és bűnök 200.
- ¹³⁰ Városi tanács: Polgármesteri jelentés az 1946. évről 3–4.
- ¹³¹ Városi tanács: Polgármesteri jelentés az 1946. évről 4.
- ¹³² Jankovich Ferenc: Csepp a tengerben. Budapest, 1970. 414–415.
- ¹³³ STARK TAMÁS: *Magyarország Második világháborús embervesztesége*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 3. Budapest, 1989. 21.
- ¹³⁴ Városi tanács: Polgármesteri jelentés az 1946. évről 5.
- ¹³⁵ GERGELY ANNA: *A székesfehérvári és fejér megyei zsidóság tragédiája (1938–1944)*. Székesfehérvár, 2003. 224–226. Az áldozatokhoz kell számolni a nem izraelita vallású, ám zsidónak minősítetteket is. Számuk Székesfehérváron 248, a megyében pedig 295.
- ¹³⁶ A magyar honvédség 100.
- ¹³⁷ Budapest ostroma 281.
- ¹³⁸ A magyar honvédség 100.
- ¹³⁹ *Fejér Megye történeti évkönyve 4. A felszabadulás Fejér Megyében. Székesfehérvár, 1970.*